

'germà' per llur germanor en una orde religiosa: prové del ll. FRATER, -TRIS, 'germà'. □ 1.ª doc.: orígens (*Homilies*, etc.); aplicat als religiosos ja apareix en el S. XIII almenys.

És el germà en parentiu encara en molts textos dels Ss. XII-XIV (i per arcaisme notarial encara algun cop en el XV): «aqueu qui a caritat no à envega a nula re e no mou barala a nul om, e no mou barales entre uns *frases* e altres», *Hom.*, 2r18; «aquesta és ma ssor, e Enteniment és mon *frare*», «—Bell *frare* --- per qual significança de la batalla deïts vós aquestes paraules? —Respòs son *frare* e dix ---», Llull (*Blanq.*, *NCl.* I, 217.1; *Merav.*, *NCl.* II, 36); «en Johan Mieres et en Berenguer Mieres, *frases*, de Sant Ilarii ---», doc. de 1390 (CaCandi, *St. Hilari Sacalm*, 163); «En Garau de Cerveyló, fiyl d'En G. de Cerveyló, major *frare* d'En R. Alaman», *Cròn.* de Jaume I (Ag., 141); «per açò hic som vengut, que no-n he demanat consell de mon *frare* lo rey de França, ne d'altre negú», Muntaner (§ 67); encara és freqüent amb aquest valor a la primera meitat del S. XIV: doc. de Bna. de 1315; Finke (*Acta Ar.* III, 326); docs. ross. de 1313 i 1318 (*RLR* XXIX, 71; XXXII, 159), etc.; si bé, almenys des de la 2.ª meitat del segle, es nota que es troba sobretot, o només, en la ploma de notaris redactors d'escriptures, com hi és ja en el citat doc. de 1390 o en el doc. mall. de 1420, citat per *AlcM.*

Amb el sentit de 'monjo' o 'germà en religió', ja el trobem també en Llull: «Evast e Aloma --- scriviren qual regla deguessen tenir --- lo fet ordenament que a un feel religiós, *frare* lech, comanassen tots lurs béns ---», *Blanq.* (I, 91.23); «fo puys *frare* de l'Espital», *Cròn.* de Jaume I (Ag., 17); «l'altre fill, que s'era fet *frare*, no volgué lexar la religió per ésser rey après la mort del pare», JoMartorell (Ag. II, 228), on el context també demostra que ja l'ús etimològic com a relació de parentiu devia estar bastant antiquat.

De primer, freqüent sobretot en funció de mot prefixat al nom dels religiosos; com ho veiem ja en una lletra del Comanador de Vilamur enviat del Bisbe d'Urgell, parlant de si mateix: «A l'onrad senyor --- bispe d'Urgel, de mi *frare* B. de Lírii, comanador de Vilamur, salut ---» (Llírii, poblet de l'Alta Ribagorça d'on devia ser senyor o originari), doc. d'entre 1230 i 1257 (PPujol, *DocsVgUrg.*, 13.2); «ara *frare* P. de Leyda parlà aquesta nuyt ab Nós», *Cròn.* de Jaume I (Ag., 282).

En especial, més que res en fer aquest paper subordinat i proclític, el mot, pronunciat ràpidament, estava molt subjecte a sofrir alteracions fonètiques conseqüència d'una pronúncia descuidada, particularment *frase* i *frae*: «*frae* Jacme d'Olers», doc. ross. de 1297 (*RLR* V, 95), al qual anota Alart: «appliqué à un religieus on disait déjà, en 1259, *frase* et *frae*», i «après le XIVe siècle on a dit souvent en catalan *fran*»; *AlcM.*, en efecte, dóna cites d'aquest (des de 1439), però de *frae* se'n troben forces, i de més velles: «persona malauta, *frae* d'orde, novissi», ross. 1309 (*RLR* VIII, 62); i fins i tot no en manquen de tals per al parentiu: «no-s vestia de dol --- si fiyl de Princep mor, vivent lo

pare --- sals los *fraes* e les sors --- mas los *fraes* e sors ---», ross. 1308 (*RLR* VIII, 53). Quant a *frase* és forma especialment rossellonesa, gens rara en les *VidesR* (78v2, 80r1), per a l'explicació de la qual, no solament entra en joc la feblesa de la pronunciació proclítica sinó també la dissimilació, i la tendència rossellonesa a ultracorregir el rotacisme, estudiada en els E. T. C. I, 35, cf. *VidesR* I, p. 140.

Les variants fonètiques no s'acaben aquí, i especialment hi hagué intrusió de la forma occitana *fraire*, almenys en el sentit de 'monjo' (cita d'Eiximenis en el *DBal.*), si bé no tan general com en cast. i port. (on l'oc. *fraire* es generalitzà com a nom del monjo, canviat en *fraile* després en castellà i en *freire*, *freile* en portuguès); en les *VidesR* també ho trobem, amb una alteració ulterior com la portuguesa, si bé alternant amb la variant catalana normal, i amb el sentit de germanor carnal: «recomtaren al *frare* del rey --- perquè'l *feyre* del rey ne reprès molt lo rey», f° 279r1 (tots dos cops traduït ll. *frater*, 814).

En els nostres trobadors, com és natural i s'ha d'esperar, es troba la forma occitànica, i per cert Cerverí ho aplica a un monjo almenys un cop (51/73.8, 22), ús semàntic que té més de català que d'occitànic, però ho fa servint-se'n com a variant d'estil, perquè abans ja els ha anomenats com a *prezicador*, i amb aquest ús variat també es troba en els escriptors occitans mateixos (exs. del *Sant Honorat* i *Santa Doucelina*, en Appel, *Chr.*, gloss., etc.); altrament *fraire*, en llengua d'oc, en part apareix ja d'antic en la variant apocopada *frair* (que el gascò ha generalitzat), i Cerverí l'usa amb el sentit de 'germà' en 40/60.38 (veg. nota en la meua ed.). *Frai* per a 'germà' ha quedat en ús a Vic en llenguatge un poc murriesc (*DAG.*).

Una altra variant, però vulgar i moderna, és *flare* (amb dissimilació com el cast. *fraile*, però en sentit invers). Això ha aconseguit gran extensió avui, si bé sobretot en els dominis occidental i valencià, on és més o menys general, almenys com a forma vulgar: «al carrer d'Amargura / que n'hi corre tanta gent - de *flares* i capellans», romanç recollit a Segarra, Milàf (*Romllo.*, 3.14); a les terres de l'Ebre quasi no se sent altre forma (Tortosa, Benifallet, etc., 1925), i així en efecte és com ho tinc anotat de Capçanes, Porrera, Siurana, la Granja d'Escarp, Seròs (1935, etc.); «la Garranxa va ser fundat «pels *fláres kartojsáns*», Porrera, 1936. Segons AMALcover és forma vulgar general en el Baix Emp., St. Feliu de G., Manresa i Solsona i tot el Regne de Val. (*BDLC* IV, 275), particularment a Sanet (id. XII, 321).

De fet, en el domini valencià, no acabaríem mai si jo em proposés d'anotar totes les localitats on ho he sentit (a Benicàssim, Aín, etc.); de tota manera convé no exagerar, perquè allà potser més que límits geogràfics, em sembla haver-hi límits socials, i en part preferències personals, com es veu pel fet que tinc anotada la forma vulgar, i alhora la més correcta, en una mateixa població, p. ex. a Llíria (1962). I és notable que, precisament, en molts llocs, vaig notar que eren els més cultivats els qui pronuncaven *fláre*, i els més rús-